

Natuurrapport 2005: het betere lied komt van de bosvogels

In mei 2005 bracht het Instituut voor Natuurbehoud het vierde Natuurrapport uit. Een constante doorheen het rapport is de vaststelling dat de inspanningen voor het behoud van biodiversiteit resultaten opleveren, maar dat ze te beperkt blijven om de achteruitgang te keren. Het stoppen van het verlies van biodiversiteit tegen 2010 is nochtans een doelstelling die op Europees niveau werd afgesproken. De bossen, met hun oppervlakte die bijna vijf keer groter is dan de natuurreservaten, vormen een belangrijk element in het Natuurrapport. De signalen uit de bossen behoren bovendien tot de meest hoopgevende.

MYRIAM DUMORTIER, Instituut voor Natuurbehoud

FIGUREN: INSTITUUT VOOR NATUURBEHOUD

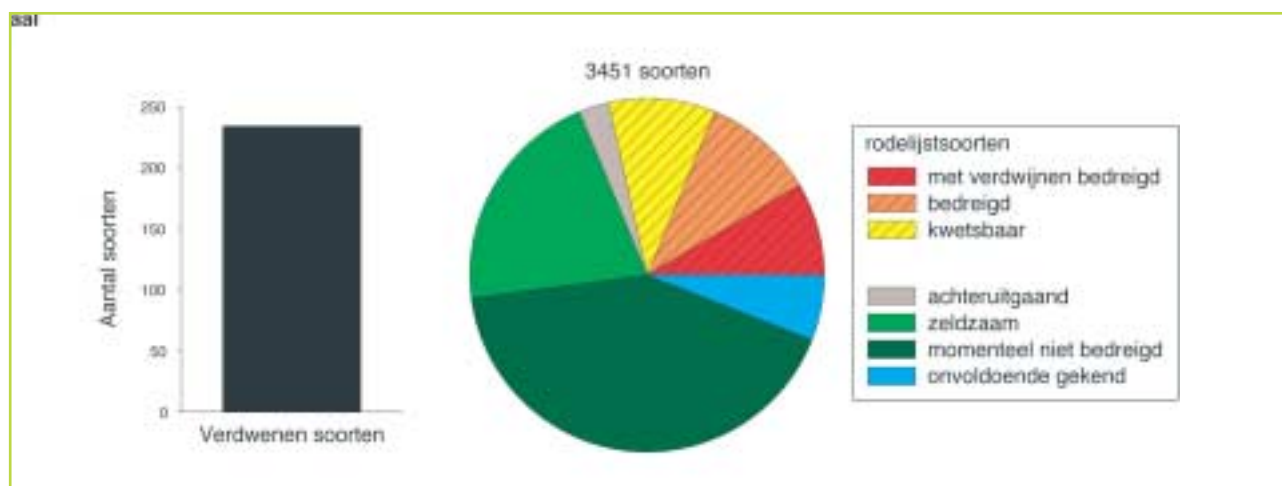
In het Natuurrapport 2005 wordt de toestand van de broedvogels van naderbij bekeken. Daaruit blijkt dat de broedvogels van bossen het doorgaans goed doen (figuur 2). Het aantal broedparen van heel wat soorten ging de laatste tien jaar vooruit. Zo trad er bij de boomklever, de kleine bonte specht en de zwarte specht zelfs een verdubbeling op. De middelste bonte specht is een door de Europese Vogelrichtlijn beschermde soort die Vlaanderen aan het koloniseren is. Slechts enkele bosvogelsoorten gaan achteruit, zoals de bonte vliegenvanger en de fluitier. Op Europees niveau is de toestand van de meeste bosvogels stabiel tot achteruitgaand (figuur 3). De trend in Vlaanderen is dus positiever dan in Europa. Factoren die in deze populatietrends een rol spelen zijn de bosoppervlakte en de boskwaliteit.

De stoelendans van de biodiversiteit

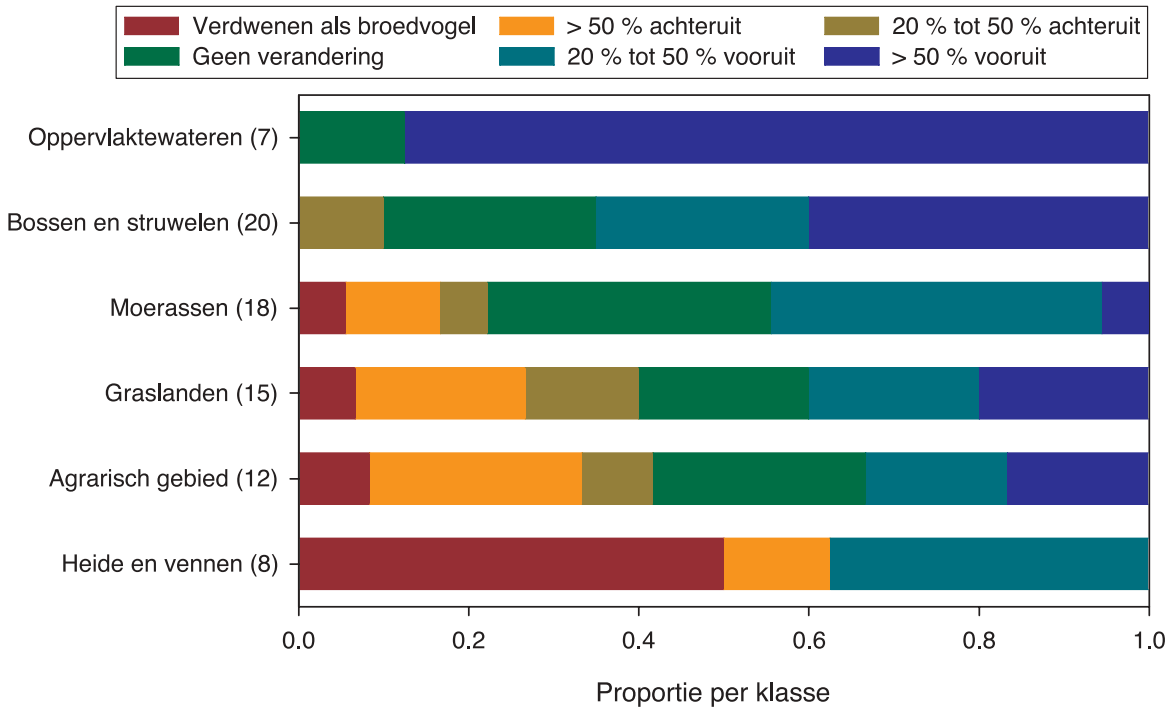
In Vlaanderen leven naar schatting 40.000 soorten wilde planten en dieren. Van slechts 9% van deze soorten is de toestand goed gekend. Daarvan is al 6% verdwenen en staat nog eens 28% als Rode-Lijstsoort gecatalogeerd (figuur 1). Deze soorten zijn – volgens de internationale classificatie van het IUCN – met verdwijnen bedreigd, bedreigd of kwetsbaar. Meestal zijn ze aan zeer specifieke leefomstandigheden gebonden. Hun instandhouding wordt bemoeilijkt door de verdere aantasting van de ruimtelijke en de milieukwaliteit. Hoe zit het met de soorten van bossen?

Is er meer bos?

De vooruitgang van de bosvogels kan te danken zijn aan een toename van de bosoppervlakte. Tussen 1994 en 2004 realiseerde de afdeling Bos en Groen 835 ha nieuw bos, werd 295 ha bebost via subsidies aan particulieren (en sinds 2003 ook openbare besturen) en nog eens 921 ha via gesubsidieerde bebossing van landbouwgronden, samen 2051 ha of 205 ha per jaar (figuur 4). De tijdelijke terugval in 2002 en 2003 heeft met de nakende nieuwe subsidieregeling te maken. Ondertussen werd evenwel ook regelmatig ontbost. Tussen 2001 en 2004 werd voor 544 ha een vergunning tot ontbossing toegekend. Daartegenover werd 164 ha com-

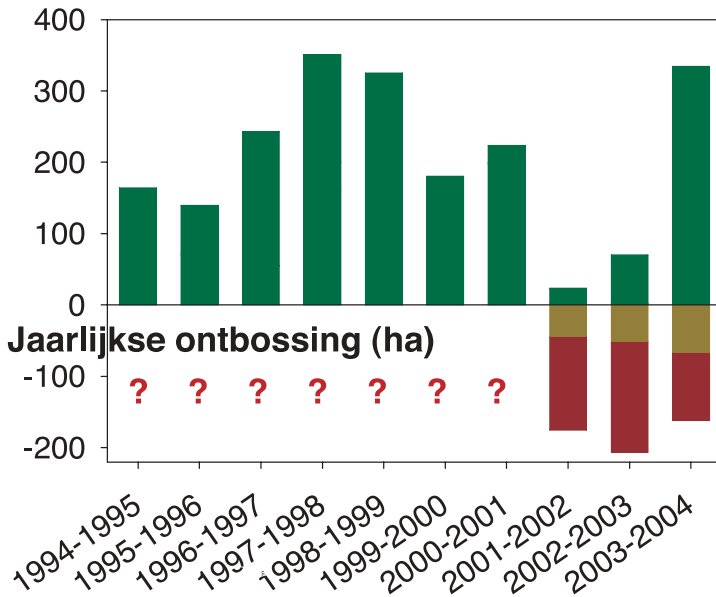

Figuur 1: Van de soorten waarvan de status gekend is, is 6% verdwenen en staat 28% als Rode-Lijstsoort gecatalogeerd. Het gaat dus slecht met een derde van onze soorten wilde planten en dieren.

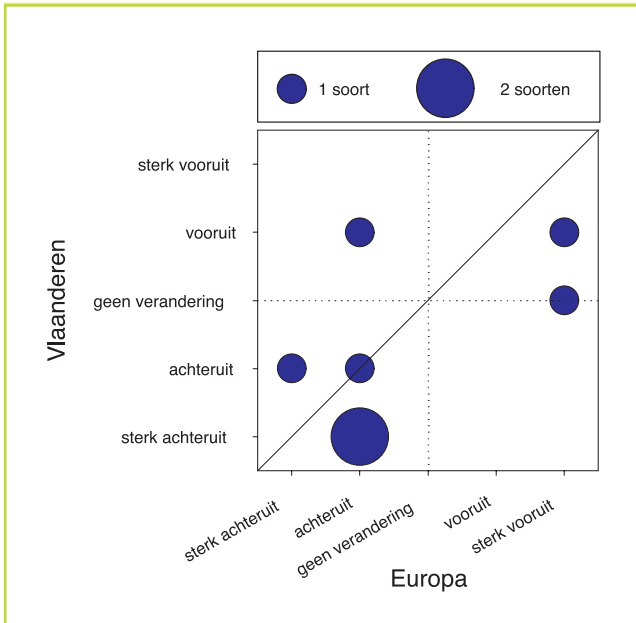

Figuur 2: Van de meeste broedvogels die van bossen afhankelijk zijn, zijn de aantallen stabiel of vooruitgaand. De toestand is veel beter dan bij open terrestrische leefgebieden.

Jaarlijkse bebossing (ha)

Figuur 4: Een bebossing van 205 ha/jaar en een niet-gecompenseerde ontbossing van 126 ha/jaar leiden tot een netto bosuitbreiding van 79 ha/jaar zodat het 127 jaar duurt om de beloofde 10.000 ha te realiseren.

Figuur 3: In Europa is de toestand van de bosvogels min of meer stabiel, terwijl er in Vlaanderen een vooruitgang is.

pensatiebos gerealiseerd, de overige ontbossing werd via het boscompensatiefonds vereffend. Dat dit fonds nog niet in bebossing resulteerde heeft onder andere met het gebrek aan planologische ruimte te maken. Wanneer we van de 205 ha bosuitbreiding de 126 ha niet gecompenseerde ontbossing aftrekken, blijft een netto bosuitbreiding 79 ha per jaar over. Met andere woorden, aan dit tempo zal 127 jaar duren om de voorziene bosuitbreiding van 10.000 ha te realiseren. Dit is enerzijds een overschatting omdat de tijdelijke bebossing van landbouwgrond werd meegerekend en het verlies van boskwaliteit (waardoor soms een grotere oppervlakte compensatie wordt gevraagd) niet. Anderzijds is het een onderschatting omdat de verbossing van heide en van landbouwkundig minder interessant grasland niet is meegenomen bij gebrek aan cijfermateriaal. Vooral valleigraslanden worden door de landbouw verlaten en gaan spontaan verbossen. In heidegebieden leiden de hoge stikstofdeposities tot een versnelde bosontwikkeling. Zowel de gerichte als de spontane bosuitbreiding kunnen hebben bijgedragen aan de vooruitgang van de bosvogels.

Contradictorisch genoeg kan de spontane bosuitbreiding ook hebben bijgedragen aan de achteruitgang van de vogels van heiden en graslanden (figuur 2). In het Natuurrapport 2003 toonde een analyse van de toestand van de vaatplanten dezelfde contrasterende signalen uit open vegetaties en bossen. Omwille van de instandhouding van de biodiversiteit van heiden en graslanden, wordt het traditionele beheer overgenomen in natuurreservaten. Voor het herstel van deze vegetaties is het soms nodig een kaalkap uit te voeren. Deze wordt dan meestal gevolgd door extensieve begrazing, waardoor halfopen vegetaties tot stand komen. Wanneer deze maatregel deel uitmaakt van een goedgekeurd beheerplan van een erkend natuurreservaat is geen ontheffing, vergunning of compensatie vereist. In (nog) niet erkende natuurreservaten of in Vlaamse natuurreservaten is

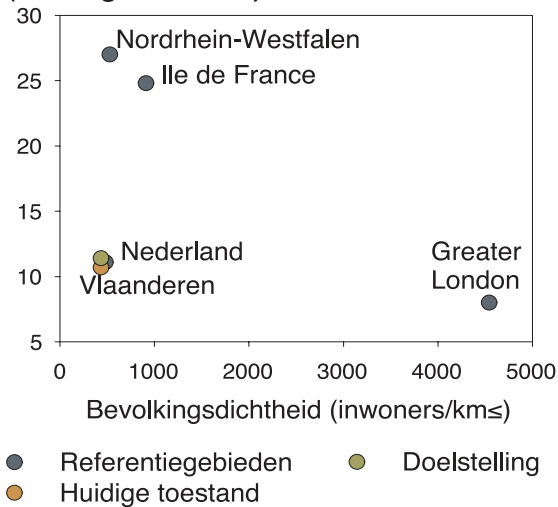
dit wel het geval en bemoedigen deze plichten de instandhouding van de biodiversiteit. Het beleid ten aanzien van het biotoop bos is krachtiger dan het beleid ten aanzien van open vegetaties, waardoor de toename van de bosoppervlakte deels ten koste gaat van de open vegetaties. Het behoud en het beheer van bossen en open vegetaties moet als een geheel worden gezien. Ook halfopen vegetaties zijn belangrijk voor de biodiversiteit. Verder zijn er ook kansen voor de instandhouding van de biodiversiteit van open vegetaties in bosverband. De subsidies voor kleine open plekken in bossen zijn een stap in de goede richting.

Een vergelijking van de bosindex in Vlaanderen en andere dichtbevolkte regio's leert ons dat alleen in Nederland het bos even schaars is (figuur 5). Dezelfde vergelijking maar dan van de natuurreservatenindex toont hoe nu Ile de France even zwak scoort als Vlaanderen. Vlaanderen is dus de enige van de onderzochte regio's die zowel weinig bos als weinig natuurreservaat bezit. De ruimte voor bos en natuur – of de open ruimte in het algemeen – staat hier sterk onder druk. De laatste satellietbeelden van het Europees Milieuagentschap laten zien dat Vlaanderen de meest verkavelde regio van Europa is en dat de laatste 10 jaar de afbrokkeling van het buitengebied bleef doorgaan. **De ruimtelijke ordening slaagt er onvoldoende in de verstedelijking in te perken. Bossen, heiden, graslanden en ook het landbouwareaal dienen gezamenlijk beter te worden beschermd tegen het grijze geweld.**

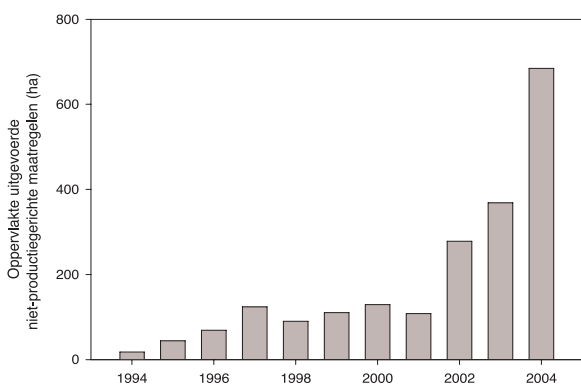
Verbeterd de boskwaliteit?

De vooruitgang van de bosvogels gedurende de laatste 10 jaar kan ook een gevolg zijn van een verbeterende boskwaliteit. De keuze voor inheemse boom- en struiksoorten, voor een gevarieerde boom- en struiklaag, voor het ouder laten worden van bosbomen en voor het laten liggen en staan van dood hout krijgt een stimulans via de beheervisie voor openbare bossen en de criteria duurzaam bosbeheer en komt de biodiversiteit ten goede. De bosgroeperingen vorderen de voorbij 10 jaar steeds meer niet-productiegerichte maatregelen uit (figuur 6), hoewel daar tot 2003 geen subsidies tegenover stonden. Het gaat daarbij onder andere om het verwijderen van Amerikaanse vogelkers, kleinschalig heideherstel en de inrichting van bosranden. De betrokken boseigenaars geven daarmee het signaal dat natuurbehoud ook hun zaak is. Dankzij de toenemende ondersteuning zullen deze activiteiten in de toekomst wellicht verder uitbreiden. De formule van de bosgroepen of de gezamenlijke aanpak van het beheer door overheden en particulieren zou ook elders in het buitengebied moeten worden uitgetest.

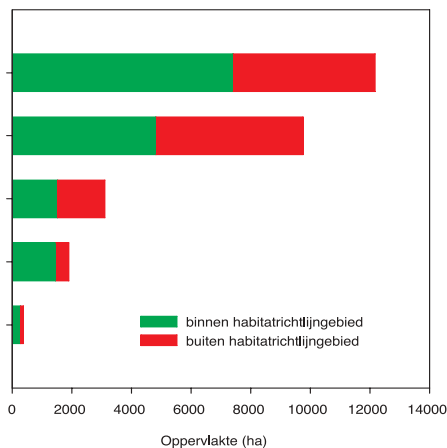
Wat is het resultaat voor de boskwaliteit? Het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer becijferde de boskwaliteit in Vlaanderen op basis van de bosinventaris (tabel 1). Terwijl de maximum haalbare score 100 is, was de gemiddelde score van de Vlaamse bossen 25,9 en haalden slechts vier bossen een totale score van meer dan 50. Deze zwakke quotering heeft zowel met de strengheid van het scoresys-

Bos**(% van grondareaal)**

Figuur 5: Ook met 10.000 ha bos erbij blijft Vlaanderen samen met Nederland bosarm. Nederland heeft dan wel een vier keer groter aandeel natuurreservaat dan Vlaanderen.

Figuur 6: Via de bosgroepen engageren steeds meer boscijgebruikers zich in niet-productiegerichte maatregelen, een voorbeeld voor andere landeigenaars.

Figuur 7: Enkele boshabitats worden op Europees niveau beschermd. Voor de bossen binnen Habitatrichtlijngebied gaat de lidstaat het engagement aan om voor de instandhouding van de betrokken habitats te zorgen.

teem als met de geringe natuurlijkheid van de meeste bosbestanden te maken. Het op houtproductie gefocuste bosbeheer van de voorbije eeuw(en) leidde ertoe dat 55% van de bosbestanden minder dan 40 jaar oud is, dat zware oude bomen nauwelijks te vinden zijn en dat dood hout van enige omvang schaars is. Ongeveer 2/3 van de bosoppervlakte bestaat uit homogene aanplantingen van naaldbomen of populier. Maar dat de oppervlakte bosbestand van 0-20 jaar slechts een derde is van de oppervlakte bosbestand van 20-40 jaar is een teken van kentering. Uit de bosreservatenmonitoring blijkt dat in het bosreservaat in het Zoniënwoud op 20 jaar tijd een biodiversiteit tot ontwikkeling kwam die de vergelijking met oude Centraal-Europese bosreservaten kan doorstaan. In de andere Vlaamse bosreservaten is dat niet het geval, onder andere bij gebrek aan oude bomen. Het herstel van het natuurlijk karakter van de bossen is een proces van lange adem. Het veranderende bosbeheer kan een factor zijn in de vooruitgang van de broedvogelpopulaties, maar er is vooral nog veel meer herstel mogelijk.

Vlaanderen bezit 27.300 ha boshabitat die deel uitmaakt van Bijlage I van de Europese Habitatrichtlijn (figuur 7). Daarvan zijn 15.500 ha opgenomen in Habitatrichtlijngebieden (die samen met de Vogelrichtlijngebieden de Speciale Beschermingszones vormen). Verder zijn ook een aantal plant- en diersoorten uit de bijlagen van de Vogel- en Habitatrichtlijnen voor hun voortbestaan afhankelijk van bossen. Het gaat bijvoorbeeld over de zwarte specht en de boommarter waar het goed mee gaat, maar ook over bijvoorbeeld de hazelmuis die blijft achteruitgaan. Binnen de Speciale Beschermingszones verbindt Vlaanderen er zich toe voor deze habitats en soorten een gunstige staat van instandhouding te waarborgen. Elke lidstaat bepaalt zelf de acties die hiervoor worden ondernomen. In Vlaanderen zal het Natuurrichtplan aangeven welke maatregelen nodig zijn. Hier kunnen nog specifieke verwachtingen worden gesteld aan de boskwaliteit.

Het zwaard van de milieukwaliteit

De evolutie van de bosvogels is geen maat voor alle facetten van de biodiversiteit. Hoewel uit het Milieurapport blijkt dat de uitstoot van heel wat pollutanten afneemt, blijft in 61% van de bossen de verzurende depositie hoger dan de kritische last. Voor de vermestende depositie is dit zelfs in 100% van de bossen het geval. De bodemchemische toestand raakt hiermee steeds verder uit evenwicht, met onvermijdelijke gevolgen voor de biodiversiteit. Bij het niet meer overschrijden van de kritische last zal het probleem overigens nog niet van de baan zijn. Pas vanaf dan kan het herstel van de bodem beginnen; het herstel van het bodemleven en de vegetatie volgen nog later.

De invloed van klimaatwijziging is mogelijk nog ingrijpender dan die van de pollutanten. Het veranderende klimaat leidt nu al tot geografische verschuivingen van populaties en tot temporele verschuivingen van seizoensgebonden

Tabel 1: De boskwaliteit in Vlaanderen kan nog veel beter. Bron: Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer

	Totale score	Dood hout	Kruidachtige vegetatie	Houtige vegetatie	Verticale structuur
Gemiddelde score in Vlaanderen	25,9	4,1	8,5	2,8	10,5
Maximum haalbare score	100	30	25	25	20

activiteiten. Op zich geen probleem, ware het niet dat sommige soorten wel en andere soorten niet in staat zijn om te reageren waardoor de samenhang binnen ecosystemen ontregeld raakt. Zo is de klimaatverandering een mogelijke oorzaak van de achteruitgang van de bonte vliegenvanger. Deze soort verlaat haar overwinteringsgebieden in Afrika in functie van de daglengte. Hier aangekomen blijkt de lente echter verder gevorderd dan voorheen. De soort reageert nog door haar eileg te vervroegen, maar dit blijkt toch onvoldoende om de naar voor geschoven beschikbaarheid van voedsel bij te benen. Een ander voorbeeld is dat van de wintervlinder. Dankzij de zachte lente sluipen de rupsen vroeger uit. Ook het uitlopen van de eikenbladen vervroegt, maar in mindere mate. Daardoor vinden de rupsen onvoldoende jonge eikenbladen om te overleven. Dit heeft dan weer gevolgen voor de mezen die van deze rupsen leven.

Op deze processen heeft het bosbeheer weinig vat. De enige optie is naar een zo evenwichtig mogelijk boscysteem te streven, met een zo groot mogelijke draagkracht ten opzichte van verstoringen. Voldoende en samenhangende ruimte voor bos en natuur kunnen deze draagkracht optimaliseren. Het bos- en natuurbeleid zijn belangrijk, maar niet voldoende om de Europese 2010-doelstelling te halen.

De mondiale context

De uitdaging voor de toekomst is niet alleen om de achteruitgang van de biodiversiteit te keren, maar ook om te voorzien in de behoeften van de huidige en de toekomstige generaties. Het gaat hierbij om 's werelds natuurlijk patrimonium en om de 6,5 miljard – en in de toekomst nog meer – aardbewoners. Vlaanderen slaagt er momenteel in om 10% van de houtbehoeften zelf te produceren. **Om het herstel van de boskwaliteit in Vlaanderen niet ten koste te laten gaan van de bossen in andere – vooral minder ontwikkelde – landen is het van groot belang ook over de duurzame ontginning van de overige 90% te waken.** Certificeringssystemen kunnen daarin een belangrijke rol spelen. Van het in België verhandelde hout is naar schatting nog maar 0,5% door het Forest Stewardship Council (FSC) gecertificeerd. Het betreft grotendeels hout uit gematigde en koude streken. De Biodiversiteitsconventie stelt dat het tegenhouden van de achteruitgang van de biodiversiteit alleen mogelijk is mits financiële en technologische transfers van meer naar minder ontwikkelde landen. Het Vlaams Fonds Tropisch Bos vormt daarin een zeldzame (en bedreigde) Vlaamse bijdrage.

Hou de Natuurindicatoren in de gaten

De natuurrapportering maakt steeds meer gebruik van indicatoren. Naast het rapport is er nu ook een website Natuurindicatoren, die voor elke indicator een fiche met cijfermateriaal en beknopte achtergrondinformatie brengt. Het Natuurrapport 2005 (496 pp.) en de brochure 'Natuurrapport 2005 in vogelvucht' (36 pp.) zijn digitaal beschikbaar op www.nara.be en te bestellen (gratis) via nara@inbo.be of op het nummer +32 2 558 18 34. De website Natuurindicatoren is toegankelijk via www.natuurindicatoren.be. De website zal permanent worden geactualiseerd en dus steeds de laatste juiste cijfers bevatten. ■

Meer lezen?

Dumortier M, De Bruyn L, Hens M, Peymen J, Schneiders A, Van Daele T, Van Reeth W, Weyemberh G & Kuijken E (2005) Natuurrapport 2005. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 24, Brussel.

Het Natuurrapport brengt cijfers uit een groot aantal wetenschappelijke studies en databanken samen. Inzake bossen is er een grote inbreng van het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer en van AMINAL afdeling Bos en Groen (o.a. via de bosinventarisatie, de monitoring van bosreservaten, het bosbodemmeetnet en het bosvitaliteitsmeetnet), waarvoor onze hartelijke dank! De volledige literatuurlijst is te vinden op www.nara.be.